

בסיפור יציאת מצרים (ז).

קטן בשתי ארבע כוסות

אוצר החכמה

יז. תינוקות שהגיעו לחינוך מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו (לא) כדי לקיים מצות ארבע כוסות ואינו צריך לשתות רוב רביעית, אלא רק כמלא

הקטן

(ז) עיי"ש בפרמ"ג ובעיקרי הד"ט שכתבו, דמצה רגילה אפשר לטלטל משום שראויה לקטנים שאינם מבינים בסיפור יציאת מצרים. וכ"פ בכף החיים סי' ש"ח ס"ק מ"ב ועיי"ש שהוסיף, דה"ה במצת מצוה אם יש לו הרבה ממה שצריך לסדר הלילה ואינו חס מליתן מהם לתינוק, לא הו"ו מוקצה. (ואין להקשות משבת קכ"ח. שטבל דרבנן הו"ו מוקצה. ולכאורה הא חזי לקטנים לשיטת הרשב"א בתשו' צ"ב שאיסור דרבנן מותר למיספי בידים לקטנים. יש לחלק בין טבל דאיסורו מצד עצמו, לבין מצה שמצד עצמה היא מותרת, אלא שהיום גורם לה להאסר. ודו"ק. וכעין זה כתב ברשב"א ביבמות קי"ד. וע"ע בפרמ"ג סי' ש"ח בסוס"י סעיף י'. ובא"א (בוטשאטש) סוס"י ש"ח נוטה להקל. וראה במנחת שבת סי' פ"ח ס"ק נ"ה שהביא דברי השו"מ דביאר דברי הפרמ"ג דמיירי שאין לו קטנים או שאין לו למצת מצוה כי אם אותם שלוש מצות ולא יתנם לקטנים בשום אופן, ע"כ. וצ"ע דמאי שנא מסי' ש"ח סעיף כ"ט דהדין הוא, דכל שמצוין בע"ח מותר לטלטל מאכלי בהמה, וה"ה אף אם אין לו קטן בביתו, הרי הקטנים מצויים בכל מקום ובמצויים הרי אין צריך שיהיו בביתו. וכן הקשה הגרש"מ שבדרון שליט"א בהגהותיו לרעת תורה סי' תמ"ד, א'.

אוצר החכמה

הקטן

(לא) בפסחים ק"ח: נחלקו התנאים אם קטנים חייבים במצות ד' כוסות, דלדעת חכמים חייבים, לפי שגם הם נגאלו. ור' יהודה סובר שפטורים דמה תועלת יש לתינוקות ביין. ופירש הר"ן שהרי התינוקות פטורים מן המצוות וכיון שאינם נהנים ושמחים ביין ואין זה להם דרך חירות, הלכך אין לחייבם בזה. ולכאורה צ"ע בטעמם של חכמים, דכיון דקטנים פטורים ומופקעים מכל המצוות, א"כ איך אפשר לחייבם בד' כוסות משום שגם הם נגאלו, דכשלמא נשים שחייבות במצוה אלא שהם נפטרו מדין מ"ע שהזמ"ג, שייך לחייבם שאף הן היו באותו הנס, אבל קטן שאינו בר חיוב כלל, מהיכי תיתי לחייבו בזה. ובאר בחידושי רכנו דוד על פסחים שת"ק היה מצריך שישתו התינוקות ארבע כוסות כדי לחנכם בהם כמו שמחנכים אותם בשאר מצוות, וע"ז השיב ר' יהודה דמה תועלת יש לתינוקות ביין, שאין זה להם שמחה ודרך חירות וכוונתו לומר שלא הגיע עדיין זמן חינוכם לזה, שבכל המצוות זמן חינוכם הוא כשהקטן ידע לעשות המצוה כמות שהיא, וכאן עדיין לא הגיעו לזה, נמצא שמה שאמרו חכמים אינה סיבה לחייבם במצות ד' כוסות, אלא היא סיבה לחנכם בה. ודו"ק. וראה עוד בריטב"א מגילה י"ט, וראה בר"ן בפסחים שם ובתוס' שם צ"ט: ד"ה לא יפחתו וכו' ובשו"ע הרב סי' תע"ב ס"ק כ"ה שכתבו ג"כ שחיובם הוא משום חינוך כמו כל המצוות שמחנכים הקטנים, ואין זו תקנה מיוחדת לקטנים, וברשב"ם בפסחים שם מבואר דהטעם הוא משום שגם הם נגאלו ולא משום מצות חינוך.

לוגמיו (לב) ויש שנותנים לקטן מיץ ענבים, לפי ששתייתו עריבה לו

וצע"ק מ"ט לא פירש הרשב"ם שחייבים מדין חינוך ע"כ, ויתכן דאף לדעת הרשב"ם חיוב הקטנים הוא משום חינוך, ומש"כ לחייבם משום שגם הם נגאלו, דמכיון שמצות חינוך נאמרה רק במצוה שהקטן שייך בה אלא שפטור מפאת קטנותו, אבל במצוה שאינו שייך בה כלל, לא נאמרה מצות חינוך, הלכך במצות ד' כוסות היה הו"א שהקטן אינו שייך בה כלל, משום שאינו נהנה משתיית יין ואין זה דרך חירות (וזה באמת טעמו של רבי יהודה לפי פירוש הר"ן) וע"כ אין שייך בזה חינוך, לכן כתב הרשב"ם בדעת חכמים שיש לחייבם משום שגם הם נגאלו, דאף שאינם שייכים בשתיית יין, מ"מ ישנה עוד סיבה המחייבתם והיא שגם הם נגאלו והלכך יש לחנכם בזה. (ועיין כעין זה דמצרפים סברת דאף הם היו באותו הנס, עם מצות חינוך, בכלי חמדה פרשת מקץ סי' ד'. וכן מבואר בביאור הגר"א הל' מגילה סי' תרפ"ט, א' ד"ה ומחנכים וכו').

ולהלכה כתב הפרי"ח סי' תע"ב סעיף ט"ו דאין לדחות סברת רבנן דהו"ו רבים, ולכן חייב כל אדם לחנך בניו הקטנים במצות ד' כוסות כשאר כל המצוות. (וע"ע בקרבן נתנאל פסחים פ"י סי' כ"א אות ד' שמבאר בדברי הרא"ש דס"ל דנחלקו גם בתינוקות שהגיעו לחינוך. ובשו"ע סי' תע"ב, ב'. כתב בזה"ל "תינוקות שהגיעו לחינוך מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו". עכ"ל. וכתב במ"ב שם ס"ק מ"ו דמצוה ליתן, אך אינו מעכב. ובשעה"צ אות ס' ביאר, משום דלהרבה פוסקים קי"ל כר' יהודה לא נתקנו ד' כוסות לקטנים והם הרי"ץ גיאות, רמב"ם, רשב"ץ, ומהר"ם חלאוה, ע"כ. משמע ג"כ דס"ל דהמחלוקת של ר"י ורבנן היא בקטנים שהגיעו לחינוך. וע"ע במאירי בפסחים שם. וכן בשו"ת שאילת שמואל סי' כ"ח.) ובמעשה רוקח על הרמב"ם הל' חו"מ פ"ז ה"ז כתב דבהגיע לחינוך לכו"ע חייבים. וכן פירש בקרבן נתנאל שם לפירוש אחד. וראה בסדר היום בסדר תפילת ערבית והקידוש שכתב, דהטעם ליתן ד' כוסות לקטנים, הוא כדי שיראו שינוי וישאלו. וכ"כ בכף החיים סי' תע"ב אות צ"ג. ובלבוש סי' תע"ב סעיף י"ד כתב, שהטעם הוא כדי לפרסם הנס.

(לב) מ"ב סי' תע"ב ס"ק מ"ז ובבה"ל סי' רע"א סי"ג. (ובשעה"צ סי' תע"ב אות ס"א מ"ב עפ"י את קושית התוס' וכו' על מה דאיתא בגמ' (קח:) השקה לבניו וכו' והוא דשתה רובא דכסא, א"כ איך יוצא במיעוט כוס לסובר שאף קטנים חייבים, אך להנ"ל אפ"ל דהמיעוט היה די להם למלא לוגמא דידהו.) ובמסגרת השולחן על קיצור שו"ע סי' קי"ט א' כתב דמשמעות הפוסקים היא דקטן ישתה רוב רביעית. ובכף החיים סי' תע"ב ס"ק צ"ד הביא משה"ל שכתב, שהאב ישתה רוב הכוס ובניו וב"ב שותין ממנו מעט, אבל א"צ כוס לכל אחד ואחד, וכן הביא במחצית השקל שם ס"ק י"ז מהא"ר.

ולהשיטות דסגי לקטן בשתיית מלוא לוגמיו, נראה שכן הוא הדין גם בקטן שהגיע לחינוך, (וכ"כ בכה"ח שם, וסיים דדעת האחרונים כדברי השו"ע דבהגיע לחינוך מצוה ליתן כוס לכל אחד, אך אה"נ למי שהוא עני ביותר אפשר להקל.) כיון דנראה דאין זה משום חיוב חינוך והראיה דאינו עושה את המצוה בשלמותה כגדול, וחינוך צריך שיחנכנו לקיים המצוה בשלימותה כגדול (ובה"ל סי' תרנ"ז ד"ה כדי וכו'). ולכאורה צ"ע מ"ט נותנים לקטן לשתות

יח. מצינו מספר דעות בפוסקים אימתי הוא גיל חינוך לשתיית ד' כוסות (נד) וי"א דאף קטן שלא הגיע לחינוך נוהגים ליתן לו ד'

שיעור מלוא לוגמיו, הרי אין זו המצוה בשלימות וא"כ איכא למיחש דילמא אחי למיסרך, כעין זה שכתב בריטב"א בסוכה ב: שאין לחנך קטן לישב בסוכה גבוהה למעלה מכ' אמה דילמא אחי למיסרך ויתרגל כן בגדלותו. וצ"ל דמאי דחיישינן דילמא אחי למיסרך, זהו בדבר שאינו כשר מצד עצמו למצוה כגון סוכה גבוהה וכו' שאין לה כלל שם סוכה, משא"כ יין פחות מכשיעור, שם יין עליו וראוי בעצמותו לצאת בו, אלא דיש בו חסרון בשיעור, בזה ליכא למימר דילמא אחי למיסרך. והעירני הגר"ח אקרמן שליט"א דמה חשש מיסרך איכא והלא הוא מתרגל לשתות "מלא לוגמיו" ולכשיגדיל גם "מלא לוגמיו" יגדלו, ומנא לן שאנו צריכים לברוק את כמות היין.

וראה בחק יעקב סי' תע"ב ס"ק כ"ז שהביא בשם המהרי"ל שיתן כוס שיש בה שיעור רביעית לקטן שהגיע לחינוך. ובערוך השולחן שם סעיף ט"ו כתב, דאפשר ליתן לקטן כוס קטנה ודי לו בשתייה מועטת. וע"ע בויגד משה סי' ט' אות ד'. וראה בשו"ע הרב שם סעיף כ"ה דיש לחנכו לשתות ד' כוסות על הסדר. ופשוט שאם אינו יכול לשתות כל הכוסות יש לחנכו רק כמה שיכול.

(לג) ברמב"ם הל' חו"מ פ"ז ה"ט כתב שצריך "שתהיה שתיה עריבה". ולפי"ז נראה דבקטן דיין מזיקו ואין לו תועלת בו, יש לתת לו לשתות מיץ ענבים. ויתכן דבזה גם ר"י יודה כיון דכל טעמו הוא משום דאין לתינוקות תועלת ושמחה וכו' ביין, אך בזה דיש להם שמחה, שפיר מחנכם. וראה בפר"ח שם סעיף ט"ו דאף בקטנים צריכים לרחוק עצמם ולשתות היין אעפ"י שזה מזיק להם וכו'. ולפי"ז אין לחלק בין מיץ ענבים ליין ויתכן דעדיף לכתחילה יין כיון שזה מעיקר הדין, או דילמא דעדיף שישמח ויהא לו דרך חירות. וצ"ע. וזהאם יכול הגדול לצאת ידי חובת ד' כוסות במיץ ענבים דנו בזה השערים המצוינים בהלכה על הקצור שו"ע סי' קי"ח, א'. וכן במקראי קודש פסח סי' ל"ה. ובתשובות והנהגות להגר"מ שטרנבוך שליט"א בח"ב אור"ח סי' רמ"ג העיר שהגאון מטשיבין שתה מיץ ענבים לד' כוסות. ובהגדת קול דורי סי' ג' אות ח' הביא מאביו הגר"מ פיינשטיין דצריך לרחוק עצמו לשתות יין.

(לד) בחק יעקב שם ס"ק כ"ז כתב, דהוא מבין חמש או שש כהשו"ע בסי' תר"מ לענין חינוך בישיבה בסוכה וכל אחד לפום חורפיה. ראה בט"ז ובמג"א שם. ובמ"ב סי' רס"ט סק"א כתב, כבן שש או שבע, ובשו"ע הרב סי' תע"ב סעיף כ"ה כתב, דהוא משעה שידוע ענין קדושת יו"ט ומבין מה שמספרים לו ביציאת מצרים וכ"ה בקיצור שו"ע סי' קי"ט, א'. ובכה"ח שם סעיף צ' הביא דבריהם. וראיתי שמביאים מספר מעדני שמואל סי' קי"ט סק"ב דעה הסוברת, שאם הגיעו לחינוך, צריכים דוקא רביעית. ונראה דגם אותם שאינם מקפידים שישתו הקטנים אפילו שיעור מלוא לוגמיו, צריכים מ"מ לחנכן בשמיעת ברכות הד' כוסות, או שישתו עכ"פ מיץ ענבים ברוב רביעית וצ"ע להלכה. ובפסקי תשובה ח"ג סי' רצ"ה כתב

כוסות (לה) וי"א דרינים אלו נוהגים גם בקטנה (לו).

אוצר החכמה

אוצר החכמה

אכילת מצה בקטן

יט. קטן שיכול לאכול פת מחנכים אותו במצוות ומאכילים אותו כזית מצה ומרור (לו).

אוצר החכמה

דהשיעור הוא, משיכול לשתות ד' כוסות של רביעית יין במשך הלילה, ועיין שו"ת שאילת שמואל סי' כ"ח.

(לה) בחק יעקב שם הביא מהמהרי"ל, דמסוגית הגמ' נראה דגם בשלא הגיעו לחינוך, חייב לחנכן אלא דא"צ לתת לו כוס שיש בה שיעור רביעית. ולפי הטעמים של הראשונים לעיל הרשב"ם וכו' דנותנים להם לשתות לפי שגם הם נגאלו, מובן שפיר דגם קטן שלא הגיע לחינוך, כיון דזה לא תלוי כלל בדין חינוך. ודו"ק, והטעם שמהדרים ליתן ד' כוסות לקטן שלא הגיע לחינוך, כדי שלא ישנו וישאלו ולא משום מצות ד' כוסות, אך ר"י סובר שהקטן כיון שאינו שמח ביין לא יתעורר וישאל. וכן פירש בקרבן נתנאל פ"י סי' כ"א אות ד'. וראה במאירי בפסחים שם. ועיין בלבוש סי' תע"ב, י"ד שכתב שהטעם הוא משום לפרסם הנס. ולפי"ז נראה דה"ה לקטנים שלא הגיעו לחינוך. וראיתי שמביאים מהשל"ה הקדוש עמ"ס פסחים מצה עשירה סוף דרוש ג', שאף התינוקות היונקים ראוי להניקם ביום כרי שישנו ביום ויהיו נעורים בלילה זה, לפי שראו ניסים על הים ואמרו זה א-לי כמו שאמרו חז"ל בגמ' סוטה ל: דעולל הגביה צווארו ותינוק שמט דר מפיו. ולפי"ז יובן גם המנהג שנותנים לקטן שלא הגיע לחינוך. ודו"ק ויתכן דזה נכלל בטעם שאף הם נגאלו.

(לו) בערוך השולחן סי' תע"ב, ט"ו. כתב דאף שבנות אינם בכלל חינוך, מ"מ בליל פסח צריך לחנכם, משום שעיקר האמונה תלוי ביציאת מצרים. וכ"כ בשו"ע הרב סי' תע"ב, כ"ה. ולהשיטות שגם קטנה בכלל דין חינוך, וראי דיש חיוב לחנכם. ואפ"ל דלפי הטעם דאף הם נגאלו, ה"ה בנות ואפילו שלא הגיעו לחינוך, להשיטות הנ"ל.

(לז) רמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ו ה"י. וכתב במ"מ שם דמקורו של הרמב"ם הוא מסוכה מ"ב: דקטן היכול לאכול כזית צלי שוחטין עליו את הפסח וכו' ומשמע התם דכל שיעור לעשות הדבר מחנכין אותו. וראה ג"כ בחגיגה ו'. קטן היורע לעלות ברגליו עולה למקדש עם אביו. וראה במ"ב סי' שמ"ג שכתב בשם הפוסקים, דחיוב חינוך קטן הוא כשיורע ומכוין הענין. וכונת הרמב"ם "קטן שיכול לאכול פת" נראה שיכול לאכול כזית פת בכדי אכילת פרס.

ובשמירת שבת כהלכתה מהדו"ק בפרק חינוך הבנים למצוות הערה ס' הביא בשם דודי זקני מרן הגרש"ז אויערבאך שליט"א דהעיר, שלא יאמרו לקטן לברך על אכילת מצה ומרור, אא"כ יאכל כזית בכדי אכילת פרס אמנם בקטן יש להקל ולשער הזמן של כא"פ בתשע דקות. וראה במ"ב סי' תרנ"ח ס"ק כ"ח ובשעה"צ ס"ק ל"ו דמשמע שהקטן יכול לברך בכל גונא.

ועיין בתשו' מהרי"ל דיסקין סי' ד' שנסתפק האם יש לחנך קטן שיכול לאכול רק פחות

כ. אב שנתן לבנו כזית מצה וקבלו, ולא אכלו והחזירו לאביו, יכול האב

לצאת בו י"ח (לח).

מכזית, דאפשר שכמו שפטרו מעליה לרגל קטן שאינו יכול לעלות בעצמו מאחר וגדול כה"ג פטור אף דתינוק זה עצמו יוכל לעלות כשיגדל, א"כ גם באכילת מצה יש סברא דיתחייב לחנכו בחצי שיעור, כמו בגדול שאינו יכול לאכול כזית דמחוייב מיהת בח"ש. ואולי י"ל דחיישינן דאתי למיסרך ולאכול גם בגדלותו רק חצי זית, לכן שב ואל תעשה עדיף. (וע"ע במ"ב סי' י"ז ס"ק ט' לענין טלית שאין בה שיעור דאין לברך עליה. ונראה דה"ה הכא. ודו"ק) וע"ע בשו"ת ברית יעקב אור"ח סי' ד-ה שנסתפק בזה. וע"ע במל"מ בהל' חמץ ומצה פ"א הל' ז' שכתב, דחצי שיעור הוא רק באיסורים ולא במ"ע. וכ"כ בשבות יעקב ח"ב סי' י"ח, ובברוך טעם שער התערובות פ"ב דין ט'. וע"ע בשו"ת חיים שאל ח"א סי' ג' ובשרי חמד כללים מערכת ח' כלל י"ב. ובמחזיק ברכה סי' תע"ה כתב דמדרכנן יש מצוה לאכול גם פחות מכזית, כרי שלא תשתכח המצוה.

וישנם פוסקים הסוברים שאכילת מצה פחות מכזית יש בה קצת מצוה מה"ת, ולכן זקן וחולה שאינם יכולים לאכול אלא פחות מכזית, חייבים לאכול פחות מכזית מצה (עיין במחזיק ברכה שם. ערוך השולחן ח"א סי' תע"ז סעיף ג', שו"ת חת"ס אור"ח סי' מ"ט, שו"ת בנין עולם אור"ח סי' י"ט, שרי חמד מערכת חמץ ומצה סי' י"ד אות ד' שו"ת אור לציון להגאון רב"צ אבא שאול שליט"א סי' ל"ה. תשובות והנהגות להגר"מ שטרנבוך שליט"א ח"ב אור"ח סי' רל"ב. וראה שד"ח מערכת ח' כלל י"ב ושו"ת כת"ס אור"ח סי' צ"ו. חלקת יואב יו"ד סי' ט', שו"ת רב פעלים ח"ג סי' ל"ב).

וראה בשו"ת חיים שאל ח"א סי' ד' ובכף החיים סי' תע"ה סקפ"ט, ובש"ך יו"ד סי' רל"ט סק"כ, דמ"מ אין לברך על אכילה זו, וי"א שגם ע"ז מברכים, אלא דנוסח הברכה הוא "על מצות מצה", לפי שאכילה פחות מכזית אינה נחשבת כאכילה וכ"כ בשו"ת מהר"י אסאד אור"ח סי' ובענין קטן שאינו יכול לאכול כזית ע"ע בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' כ"א, שבט סופר סי' ו', לבושי מרדכי מהדו"ת סי' קפ"ד. וע"ע בשו"ת פרי השדה ח"ג סי' קפ"ז שכתב, דקטן שאינו מבין דבר ורק יכול לאכול פת אין צריך להאכילו מצה ואף אם הגיע כבר לגיל חינוך אך אינו יכול לאכול פת א"צ לרחוק עצמו ולאכול כמו בגדול, ובהגדת מועדים וזמנים עמוד ק"ב כתב דקטן שמבין אין להניח לו לישון אלא לאחר שאכל כזית מצה ועיי"ש שהביא מהמהר"ל דה"ה תינוק שמבין, וצ"ע. ובפסקי תשובה ח"ג סי' רצ"ה כתב דסגי אם יכול לאכול מצה טחונה או שרויה.

(לח) מנחת יצחק ח"ח סי' מ"ה אות ב', דלכאורה כיון שהקטן קנאו מהאב ברעת אחרת מקנה, ואינו מקנה מה"ת אפילו בהגיע לעונת הפעוטות, לסוברים דבמצה בעי שלכם (ופסחים ל"ח. ושם ברא"ש), אך עדיין יש לדון מטעם דברי הנובי"ת אהע"ז סי' נ"ד, שכל שקנאו בקנין דרבנן קודם קיום המצוה מועיל גם לד"ת, אולם בתשו' אבני צדק אור"ח סי' פ"ד העיר על דברי הנובי"ה הנ"ל. ובמנח"י שם העלה, דהיכא דבנו הקטן החזירו לאביו ולא אכלו. מעיקרא לא יצא מרשות בעה"ב, דלא נתן לו אלא שיאכלנו ויצא י"ח מצה. עיי"ש.